

SOSYO-KÜLTÜREL YAPININ BİÇİMLENMESİNDE BİLGİNİN ROLÜ

A. Faruk Sinanoğlu*

¹İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, 44280 Malatya

*ahmet.sinanoğlu@inonu.edu.tr

Özet: Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarla, toplum bünyesinde varlık gösteren bilgi türleri arasındaki ilişkiler, ilk bakışta göze çarpabilmektedir. Bir başka deyişle, toplum bünyesinde bilgi türlerinin gelişim göstermesi ile toplumsal yapının bilgi düzeyi arasında yakın ilişkiler olduğundan söz edilebilir. Bu çerçeveden bakıldığında toplumsal yapıda ortaya çıkan değişmelerde, yine toplumca benimsenmiş ya da benimsenmekte olan bilgi türlerinin rolü olduğu anlaşılıyor.

İnsanoğlu çevresinde olup bitenleri anlamak amacıyla bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler esnasında gerek gündelik bilgi anlamında gerekse sistematik bilgi anlamında çeşitli bilgilere ulaşmıştır. Ulaşılan bu bilgiler, hem bireyin hem de toplumların çevresini kuşatarak kültürel öğelerle etkileşime girebilmekte ve bir süreç başlatabilmektedirler. Toplumsal yapı incelendiğinde ya da geçmişe yönelik toplumsal yapılar hakkındaki çalışmaların bulguları, günümüz toplumlarının yapıları ile karşılaştırıldığında, toplumsal yapının biçimlenmesi ve toplumların değişim aşamaları izlenebilmektedir.

Bu çalışma içerisinde tarihi verilerden yola çıkılarak, Hıristiyan Batılı toplumlarla İslâm toplumlarında bilginin gelişimi ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur. Netice bakımından, bilgi ile sosyo-kültürel yapı arasında karşılıklı ilişkiler olduğu anlaşılırken, ayrıca her iki toplumun ya da toplumların değişim ve medeniyet oluşumunda birbirlerine kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi, kültür, yapı, toplum

The Role Of The Knowledge In Forming The Social Structure

Abstract: The relations between the elements which form the social structure, and knowledge types, which exist in social structure, stand out at first sight. In other words, it can be stated that there are close relations between the development of knowledge types in society and the knowledge level of social structure. Looking at this point, it is understood that knowledge types, which were adopted or are being adopted by the society, play roles in the changes that appear in social structure.

Man made some activities to understand what is going on around himself. During these activities, he acquired some different knowledge which is either daily or systematic. The acquired knowledge, surrounding both individual and society, interact with cultural elements and may start a process. When the social structure is examined or the findings of studies on past social structures are compared with the present social structures, the formation of social structure and stages of change in societies can be observed.

In this study, using historical data, the development of knowledge in Christian western societies and Islamic societies, and its relations with social structure is examined. Consequently, it is understood that there are interactive relations between knowledge and social structure, and also both societies or all societies impress each other in forming civilisation and changing process.

Key words : Knowledge, Culture, Structure, Society.

1. GİRİŞ

Toplumların düşünce biçimlerini ve kurumlarını etkileyen önemli öğeler arasında toplumca benimsenmiş bilgi türlerinin olduğu söylenebilir. Çünkü toplum ve toplumsal yapıyı oluşturan unsurlarla, toplum bünyesinde varlık gösteren bilgi türleri arasındaki ilişkiler, ilk bakışta göze çarpabilmektedir. Bir başka deyişle, toplum bünyesinde bilgi türlerinin gelişim göstermesi ile toplumsal yapının bilgi düzeyi arasında yakın ilişkiler olduğundan söz edilebilir. Bu bağlamda toplumsal yapıda ortaya çıkan değişmelerde, yine toplumca benimsenmiş ya da benimsenmekte olan bilgi türlerinin rolü olduğu söylenebilir.

İnsanoğlu çevresinde olup bitenleri anlamak amacıyla bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler esnasında gerek gündelik bilgi anlamında gerekse sistematik bilgi anlamında çeşitli bilgilere ulaşmıştır. Ulaşılan bu bilgiler, hem bireyin, hem de toplumların çevresini kuşatarak kültürel öğelerle etkileşime girebilmekte ve süreç başlatabilmektedirler. Bu süreç içerisinde toplumca benimsenmiş, değer biçilmiş olan bilgi türleri varlıklarını sürdürürken, çeşitli nedenlerle işlevselliğini yitirenler terk edilmektedirler. Bu bağlamda toplumsal yapı incelendiğinde ya da geçmişe yönelik toplumsal yapılar hakkındaki çalışmaların bulguları, günümüz toplumlarının yapıları ile karşılaştırıldığında toplumların değişim aşamaları izlenebilmektedir. Bu değişim sürecinde, değişimi sağlayan unsurlar arasında bilgi ve bilgi türlerinin rolü ve önemi ortaya çıkmaktadır.

Tarihi kaynaklar, bireysel olmaktan çok kolektif unsurlar taşıyan ilk bilgilerin mitoloji ve inançlarla birlikte kullanıldığını tespit etmişlerdir.^[1] En eski toplumlar ulaştıkları din, efsane ve büyü ile karışmış kestirme bilgileri ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirmişler, toplumların kültürel dokularının örülmesi ve değişiminde rol oynamışlardır. Bize kadar ulaşan verilere göre, bu faaliyetler -eski Ege site devletlerinde- uzun zamanlar boyunca gerçekliği tartışılır öznel yaklaşımlar düzeyinde devam etmiştir. Ancak, önceleri 8. yüzyıla 14. yüzyıllar arasında İslâm coğrafyasında, 16. yüzyıldan itibaren de Batılı Hıristiyan toplumlarında öznel yaklaşımlardan farklılaşan bir bilgi/bilim anlayışı gelişmeye başlamıştır. 16. yüzyıla kadar bilgi ve yerleşik inançlar arasında önemli bir farklılaşma görülmediğinden, toplumsal yapının biçimlenmesi ve değişiminde de toplum içerisinde önemli gerilimler yaşanılmamıştır.

¹ Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1980, s. 27.

Ancak 16. yüzyıldan itibaren bilginin din ve yerleşik inançlardan farklılık göstermeye başlaması, toplumsal problemleri de beraberinde taşımıştır. Yeni bilimsel eğilimler, yeni bilimsel araştırmalar mantığının oluşumuna yol açmıştır. Bu da, toplumların yüzyıllar boyunca benimsemiş oldukları değerler dizisini, yeni bilimsel yaklaşımlarla değişim sürecine zorlamıştır.

Bilgi ve toplum etkileşimlerini daha iyi anlayabilmek açısından, bilgi toplum etkileşimlerini makro düzeyde, Batılı Hıristiyan toplumlarla İslâm toplumları temelinde incelemek uygun olacaktır.

2. TARİHSEL BOYUTU İLE BATILI TOPLUMLARDA BİLGİ SÜRECİ

Deneye ve gözleme dayalı sistematik bilim anlayışı, felsefe ve mitolojik faaliyetlerden ayrılarak ortaya çıkışı 16. yüzyılda Batılı toplumlarda görülmeye başlamıştır. Ancak Batılı toplumların bu aşamaya geliş sürecine kadar farklı aşamalardan geçtikleri anlaşılmaktadır.

Batılı toplumlarda -öncelikle eski Ege site Devletlerinde- bilgi ve bilime ilişkin faaliyetler göze çarpmaktadır. Bu faaliyetler öznel yaklaşımlar düzeyinde kalmış olsa da, toplum içerisinde bir dünya görüşü ve felsefenin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Bir başka deyişle, toplum içinde ortaya çıkan bilgiye ilişkin her türlü gelişme, öteki toplumsal unsurların da katkılarıyla ortak toplumsal zihniyetin ve toplumsal yapının oluşumuna katkılar sağlamışlardır. Bu bağlamda toplumsal yapılanma ile toplumun benimsemiş olduğu bilgi türleri arasında sosyolojik bir gerçeklik olduğundan söz edilebilir. S. Simon, toplumsal kurumların her toplumda çağın egemen zihniyeti ile uyum içinde bulunduğunu, bilgi üretiminin maddi üretim kadar önemli olduğunu belirtir.[²] Gerçekte de toplumlar uygulama türünden de olsa ulaştıkları din, siyaset, ahlak ve ekonomiye ilişkin bilgileri, geçmişteki deneyimlerin birikimi ile toplumsal kurumların yapılanmasında kullandıkları anlaşılmaktadır. Ancak şunu hemen belirtmeliyiz ki, toplumsal yapının biçimlenmesinde bilgi tek başına bir faktör olmamakta, toplumun diğer unsurları ve çevre şartlarının da katkıları göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çünkü bilgi türlerine ulaşmada bu faktörler katkı sağlayabilmektedirler.

Toplumbilim, bilginin ilkeleri, kaynağı ve bilginin ne olduğu sorunu ile ilgilenmemekle birlikte, bilginin tanımını vermek konuya açıklık getirmesi bakımından yararlı olacaktır. Bilgi, “insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve

---

² Nkl: Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Murat -Adım Yay, Ankara 1996, s. 137,138.

ilkelerin bütününe verilen ad, öğrenme, araştırma veya gözlem yolu ile elde edilen gerçek malumat, insan zekâsının çalışması sonucu ortaya çıkan düşünce ürünü”^[3] olarak tanımlanabilir. Tanım dikkatlice incelendiğinde, bilginin insanın eylemleri neticesinde ortaya çıktığı, gözlem ve deneye dayalı süreç içinde gelişen bir düşünce ürünü olduğu söylenebilir. Bu durumda gerek bireyin gerekse toplumların bilinmeyenlere ulaşmada ve anlamada bilginin önemi ortaya çıkmaktadır. Yani bilgi, insanların nesne ve olayları tanımasını sağlayarak, insanın bunlar üzerindeki gücünü artırmaktadır. Bunun içindir ki, toplumlar bilgiye genellikle yüksek bir statü tanımışlar, eğitim-öğretim sistemlerinin temelini bilgiyi koymuşlardır.

Daha önceden de ifade edilmiş olduğu gibi, deneye ve gözleme dayalı bilim anlayışının mitolojik faaliyetlerden sıyrılarak ortaya çıkışı ve sistematik gelişim göstermesi 8. yüzyıllardan başlayarak 16. yüzyıla tekabül etmektedir. Bu değişimin sağlanmasına kadar genellikle Batılı toplumların zihni yapılanmalarında Aristo mantığı ve kilise öğretileri etkili olmuştur. Augustinus (dt. 354), “Contra Academicus” adlı kitabında, Tanrı ile ruhun dışında kalan bütün konuların, örneğin doğa bilgisinin başlı başına bir değerinin olmadığını söyler.^[4] Yine Aquinalı St. Thomas (dt.1227), ki Thomas kilise öğretilerinin yetkili ismi olarak anılır, Thomas, “Hıristiyan dinindeki kimi temel gerçeklerin hiçbir açıklamaya başvurulmadan, ancak yalın usla tanımlanabileceğini” belirtir.^[5] Anlaşılacağı gibi Orta Çağ Batılı toplumların yapısına, bazı farklı görüş ve düşünceler olsa da, Hıristiyanlaştırılmış bir antik toplumsal düşünce biçimi hâkim olmuştur. Araştırmaya, deneye ve gözleme yer vermeyen bu yapı, insan, doğa ve toplum ilişkilerinde subjektif bir tavır sergilemeleri nedeniyle, bilime ve bilgiye ilişkin yaklaşım, kilise öğretilerinin hizmet alanında değerlendirilmiştir. Böylece deney ve gözlemin dışında oluşan skolâstik bilgi türünden görüşler, fikirler, Batılı toplumların düşünce yapılarına yüzyıllarca egemen olmuştur. Aristo’nun kutsal metinlerle uygunluk gösteren görüşlerinin yorumuna dayanan toplumsal zihni yapılanma, dogmatizme dayalı bir bilgi niteliği göstermesi nedeniyle, skolastik öğretimin kökleşmesinde etkili olmuştur. Skolastik anlayış çerçevesinde gelişen sosyalleşme faaliyetlerinin Batılı toplumlarda deney ve gözleme dayalı bilgi eylemlerini engellediği, mistik ve metafizik bilgi türlerine yönelimin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle, Batılı toplumlarda yerleşik inançlar ön planda olup, deney ve gözleme dayanan rasyonel tutum geri plana itilmiştir. Toplumsal yapı

³ Türkçe Sözlük C.1, T.D.K. İstanbul 1992, s. 186.

⁴ Nkl: Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985, s. 146,147.

⁵ Bernard Russel, Din ile Bilim, çev: Akşit Göktürk, Bilgi Yay. Ankara 1972, s. 10,11.

sosyal değişmelere uyum sağlayabilecek ve eleştirilere açık bir yapı sergileyemediğinden öteki toplumsal kurumlar, statik bir konuma itilmiştir. Nitekim Orta Çağ boyunca evrenin İ.Ö. 4004 yılında yaratıldığına inanılmış, bu görüşün karşısında olanlarla alay edilmiştir.[⁶] Bu çerçeveden bakıldığında, Orta Çağ'ın toplumsal değerler dizisi ortaya çıkmaktadır.

Orta Çağ Batılı toplumlarda, ilerleyen zaman diliminde Hıristiyanlaştırılmış antik düşünce eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiri safında yer alan düşüncüler, Doğu ve İslâm coğrafyasından aktarılan bilgilerin katkılarıyla, insanın iç yapılanması ve doğa ile olan ilişkilerinde yenileşmeyi ön plana alarak, kendilerine özgü bir bilgi-yöntem anlayışı geliştirerek, toplumsal düşüncenin yeniden biçimlenmesi için bir çaba içinde görünmektedirler. Empirist-septikler[⁷] olarak tanımlanan bu görüşün temsilcileri, doğuştan gelen bir bilginin olmadığını, insanın dışında kalan nesnelere için duyumun, insanın kendi yapısında gelişenler için sadece düşüncenin esas olduğunu, iç ve dış deneyin bize sunduğundan başka bir şey bilmenin mümkün olmadığını belirtmeleri,[⁸] Hıristiyan Batılı toplumlarda düşüncenin sistematik bir biçimde spekülative düşünceden doğaya yönelmesine katkı sağlamış, böylece dönemin toplumsal zihni yapılanması içerisinde o çağa özgü düşüncelerin görüşlerin tartışılacağı anlayışının gelişimine katkı sağlamıştır. Konuya açıklık kazandırmak gerekirse, Empirist-septikler, doğuştan bilgi olamayacağı görüşüyle, insan idrakini aşan bilgilerle uğraşılması gerektiğini ifade etmek istemişlerdir. Bu anlayışın toplum içerisinde yaygınlaşması ile beraber, Batılı toplumların doğadaki olayları sistematik bir biçimde gözlemlemeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Batılı toplumlarda bilgi ve toplumsal yapı unsurları arasındaki ilişkiler bu şekilde gelişirken, İslâm coğrafyasında bilgi ve toplum arasındaki ilişkilerin daha farklı bir biçimde geliştiğine tanık olmaktayız.

3. İSLÂM COĞRAFYASINDA BİLGİYE İLİŞKİN TUTUMLAR VE TOPLUMSAL YAPI

İslâm coğrafyasında 8. yüzyılla birlikte kelam, felsefe ve tasavvufu ilgilene düşüncüler, bilginin ne olup olmadığı konusunu derinlemesine tartışmışlardır. Pezdevi (v. 493/1100), İmam el Haremeyn (v. 478/1083), Ahmed b. Mah-

⁶ Russel, Din ile Bilim, s. 42.

⁷ Bedia Akarsu, Çağdaş Felsefe, İnkılab kitapevi, İstanbul 1987, s.16.

⁸ Gökberk, Felsefe Tarihi, s. 199.

mud es-Sabuni (v. 580/1184), Amidi (v. 631/1233), ve Fahreddin er-Razi (v. 606/1233) gibi düşünürler, bilgi ve bilginin tanımı üzerinde önemli görüşler belirtmişlerdir.^[9] Ayrıca Müslüman bilginler, deney ve gözleme Batılı toplumlardan daha önce yer vermişler, Hıristiyan dünyası bilimsel bilgi hususunda Müslüman bilginlerin eserlerinden faydalanmışlardır.^[10]

İslâm toplumlarında bilgi ve bilime ilişkin yoğun faaliyetlerin temelinde, biri kutsal kitap ve metinler olmak üzere eski Antikçağ düşüncesi ile İslâm'ı yeni benimsemiş olan farklı kültürler ve uygarlıklara sahip toplumların olduğu ifade edilmektedir.^[11] Gerçekte de İslâm dininin doğup geliştiği coğrafyada Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların iç içe olmaları, bilgi birikimlerinin birbirlerine aktarılmasında etkili olmuştur. Özellikle bu coğrafyada bulunan İskenderiye, Harran, Antakya ve Nusaybin okulları bu ilişkilerin kurulmasında ve mevcut bilgilerin aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Öte yandan Kur'an'a bir bütün olarak bakıldığında, başta metafizik, evrenbilim, ahlak ve ontoloji ile ilgili alanlarda, insanı bilgi edinmeye teşvik ettiği görülür. Bu teşvik Müslümanların bilgiye ilişkin ahlaki tutum ve davranışlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu ise, İslâm toplumlarının düşünsel zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler esnasında bilgi ve bilimi sorgulayan "ulema-bilginler" sınıfı oluşmuş, bu sınıfa toplumsal tabakalaşmada yüksek bir statü verilmiştir. Ayrıca bilgi türlerindeki artış, sanat ve zanaat sektörünü etkileyerek yeni iş alanlarının imkânını sağlamış, yeni iş alanları yeni ahlaki tutumların gelişimine yardımcı olmuştur. Bu geniş coğrafyadaki farklı görüş ve düşünceler, Kur'an kaynaklı referanslarla birleşerek yeni bir uygarlığın gelişiminde rol oynamıştır. Bilim tarihçilerinin "Birinci Rönesans" olarak tanımladıkları İslâm coğrafyasındaki bilimsel hareketlilik 11. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, ancak bu gelişme, ilerleyen zaman diliminde giderek Batılı toplumdaki gibi skolâstik bir anlayışa yönelmiş, yeni bilimsel teorilere ulaşamamış,^[12] amaçlarda farklılaşma ortaya çıkmış, araç ve arızilik esas teşkil etmeye başlamıştır.

Orta Çağ'da İslâm coğrafyasında yetişmiş olan İbn-i Sina, Farabi, İbn Rüşd ve Gazali gibi düşünürler, eserleri ile toplumsal zihniyetin teşekkülünde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hatta "Medinetü'l Fazıla" eserinin sahibi ve Ba-

⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Franz Rosenthal, Bilginin Zaferi İslâm Düşüncesinde Bilgi Kavramı, çev: Lami Güngören, Ufuk Kitapları, İstanbul 2004.

¹⁰ Cihan Dura, Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 101; Hamdi Onay, İslâm Düşüncesinde Tercüme Hareketleri ve Medreseler, Huzur Matbaacılık, Malatya 2010, s. 109.

¹¹ Dura, Bilgi Toplumu, s.125.

¹² Şafak Ural, Bilim Tarihi, Kırkambar Yay. İstanbul 1998, s. 19.

tılılarca Muallim-i Sani olarak bilinen Farabî'nin mantık, metafizik ve toplum hakkındaki görüşleri, sadece İslâm coğrafyası ile sınırlı kalmayıp, Batılı düşüncülerini de etkilemiştir. Yine İbn-i Sina'nın varlık hakkındaki görüşleri, varlığın gerçeklik kazandığı alanları zihin, metafizik ve fizik olarak incelemeleri, insanın kendi varlığını algılamasının vasıtasız olduğu görüşü, Batı düşüncesinde derin yankılar yapmıştır. Olayları incelemekle yetinmeyerek, onları sistemleştirip birer metodik kimliğe dönüştüren İbn-i Sina'nın "Kanun" ve "Fit-Tıp" adlı eserleri Latince ve diğer Batılı dillerine çevrilmek suretiyle uzun yıllar üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuşlardır.^[13] İlerleyen zaman diliminde bütün İslâm coğrafyasında eğitim-öğretime ilişkin medreseler yaygınlaşmış, bilim, sanat ve edebiyat alanlarında önemli gelişmeler sağlamışlardır. Bu medreselerde din, hukuk, felsefe, mantık derslerinin yanı sıra matematik ve tıp bilimleri birlikte yürütülmüştür. Bütün bu gelişmeler, İslâm coğrafyasında sosyo-kültürel yapı ile bilgi türleri arasındaki güçlü ilişkileri işaret etmektedir. Bu atmosferden, Harwart Üniversitesi'nde bilim tarihçisi olan George Sarton tarafından felsefe, matematik ve coğrafyada bütün çağların en büyük bilgini olarak tanıtılan ve "El-Asar-ül-Bakiye Anı'l Kurumi'l Haliye" adlı eserin sahibi Beyruni (dt. 973), Gazali (1058-1111), "Risale-i İstihraci'l Ceyb Derece Vahide Şerhi" kitabın sahibi matematikçi Bursalı Kadızade-i Rumi (öl. 1430), 16. yüzyılda Cezayir'den göç edip İstanbul'a yerleşen ve Salih Zeki Bey'in matematikle ilgili çalışmasına 1 yere sınırla başlamış olsaydı, Naiper'den 24 yıl önce logaritmayı keşfetmiş olacaktı, dediği "Tuhfet'ul-a'dad li zevi'l-rüşd ve'l-sedad" yazarı Hamza el-Mağribi önemli bilim insanlarıdır.^[14] Netice olarak İslâm coğrafyasındaki bilgi faaliyetleri, toplumsal yönelimin belirlenmesinde etkili olmuş, bilgiye ilişkin faaliyetler toplumun her kesiminden insanları ilgilendiren bir alan olmuştur.

8. yüzyılla başlayan ve önemli bilimsel gelişmelere açık ve toplumdaki tabakalar arasında dikey ve yatay hareketliliği sağlayan mekanizmalara sahip bir yapı sergileyen İslâm toplumlarında, bilimsel faaliyetlerdeki gerileme nedenleri hakkında yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu ortadadır. Gerilemenin nedenleri arasında pek çok husus bulunabilir. Kanaatimizce dönemine göre çok ileri bir uygarlık düzeyine ulaşmış bulunan Müslüman toplumlar, tüm gerçekliklere ulaştıklarını, bu sistemin korunması gerektiği, bunun için de önceki bilginlerin görüş ve düşüncelerinin yeni kuşaklara nakledilmesinin bilim için yeterli olacağı ve yine İslâm dini dünya ve ahiret arasında denge

¹³ H. Ömer Özden, İbn-i Sina Descartes Metafizik Bir Karşılaştırma, Dergah Yay. İstanbul 1996, s. 23,25.

¹⁴ Daha fazla bilgi için, Lütfü Göker, Fen Bilimleri Tarihi ve Türk-İslâm Bilginlerinin Yeri, M.E.B. Yay. İstanbul 1988; Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitapevi, İstanbul 1991.

kurulmasını öneren bir inançlar manzumesi iken, ahiretin ebediliği, dünyanın geçiciliği öğretilerinin yanlış yorumlanması, bu anlayışın gelişiminde etkili olmuş olabilir. Bu nedenle de İslâm coğrafyasında sorgulama yeteneklerinden mahrum bir toplumsal anlayış gelişmiştir. Hâlbuki diğer canlı varlıklardan var oluş özelliği olarak farklılık gösteren birey ya da toplumlar için, bilgiye ulaşmanın hayati önem taşıdığı ortadadır.

4. SONUÇ

Buraya kadar yapılmış olan tespitler, toplumların benimsemiş oldukları bilgi türleri ile toplumun bilgiye ilişkin zihni yapılanması arasında karşılıklı ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca bilgiye ilişkin gelişmelerin tek ve doğrusal çizgide ilerlemediği, bilgilerin doğuş ve gelişimlerinin tek bir topluma ya da uygarlığa ait olmadığı anlaşılmaktadır. Yani bütün toplumlar bir biçimde toplumsal, siyasal, iktisadi ve bilgi bakımından birbirlerini etkilemiş görünmektedirler.

Bu kısa çalışma içerisinde gözlemlenebildiği gibi, insanın iç yaşantısını düzenlemede rol oynayan bilgi ile insan ve toplum arasında önemli ilişkiler söz konusudur. Bunun içindir ki, bilgi ve bilgi türlerine özel önem veren toplumlar, bazı gerçeklere ve bilinmeyenlere daha önceden ulaşabilmişlerdir. Ayrıca bu çaba neticesinde toplum içerisinde bilgi ve bilimi sorgulayan “bilginler sınıfı” ortaya çıkmış, toplumsal tabakalaşmada yöneticiler ve yönetilenlerin yanında “bilginler sınıfı” yerini almıştır. Bilginler sınıfının ortaya çıkışı, söylem yerindeyse bilginin olgulararak toplumsal bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Öyle ki, İslam coğrafyasında varlığın gerçeklik kazandığı alanların zihin, fizik ve metafizik olarak incelenebileceği görüşü, hem Müslüman toplumları, hem de Batılı Hıristiyan toplumları derinden etkilemiştir. Böylece ulaşılan bilgiler, insanların toplumsallaşmasında işlevsel öneme sahip olmuşlardır. Öte yandan bilgiye erişimde kullanılan diyalektik yaklaşımlar, toplumların zihni yapılanması ve gelişmişlik düzeyi ile ilişkili görünmektedir. Bütün bunlar, bilgi türlerinin toplumsal yapının adeta özünü oluşturduğunu, toplumsal yapının değişimi ve biçimlenmesinde önemli etken olduğunu göstermektedir. Bilgi ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkileri ihmal eden toplumların çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalabileceği, hatta öteki toplumlar karşısında geri kalmışlığından söz edilebileceği açıktır. Çünkü bilgi türleri sosyal hayatın düzenlenmesinde ve inşa edilmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki tüm tespitler özetlenecek olursa, bilgi ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkilerin olumsal yönünden söz etmenin yanı sıra akıl, deney ve gözlem neticesinde ulaşılan bilgilerle, toplumun sosyo-kültürel yapısı arasında kaçınılmaz karşılıklı ilişkiler olduğu anlaşılmıştır.

5. KAYNAKLAR

- [1] Adivar, Adnan, 1980. Bilim ve Din, *Remzi Kitapevi*, İstanbul, s. 27.
  - [2] Tolan, Barlas, 1996. Toplum Bilimlerine Giriş, *Murat -Adım Yay*, Ankara, s. 137,138.
  - [3] Türkçe Sözlük, 1992. C.1, *T.D.K.* İstanbul, s. 186.
  - [4] Gökberk, Macit, 1985. Felsefe Tarihi, *Remzi Kitapevi*, İstanbul, s. 146,147.
  - [5] Russel, Bernard, 1972. Din ile Bilim, çev: Akşit Göktürk, *Bilgi Yay.* Ankara, s. 10,11.
  - [6] Russel, Bernard, 1972. Din ile Bilim, çev: Akşit Göktürk, *Bilgi Yay.* Ankara, s. 42.
  - [7] Akarsu, Bedia, 1987. Çağdaş Felsefe, *İnkılab kitapevi*, İstanbul, s.16.
  - [8] Gökberk, Macit, 1985. Felsefe Tarihi, *Remzi Kitapevi*, İstanbul, s. 199.
  - [9] Rosenthal, Franz, 2004. Bilginin Zaferi İslâm Düşüncesinde Bilgi Kavramı, çev: Lami Güngören, *Ufuk Kitapları*, İstanbul.
  - [10] Dura, Cihan, 1990. Bilgi Toplumu, *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, s. 101.
Onay, Hamdi, 2010. İslâm Düşüncesinde Tercüme Hareketleri ve Medreseler, *Huzur Matbaacılık*, Malatya , s.109.
  - [11] Dura, Cihan, 1990. Bilgi Toplumu, *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, s. 125.
  - [12] Ural, Şafak, 1998. Bilim Tarihi, *Kırkambar Yay.* İstanbul, s. 19.
  - [13] Özden, H. Ömer, 1996. İbn-i Sina Descartes Metafizik Bir Karşılaştırma, *Dergah Yay.* İstanbul, s. 23,25.
  - [14] Göker, Lütfü, 1988, Fen Bilimleri Tarihi ve Türk-İslâm Bilginlerinin Yeri, *M.E.B. Yay.* İstanbul.
- Adnan Adivar, 1991. Osmanlı Türklerinde İlim, *Remzi Kitapevi*, İstanbul.